

СПЕКТРОСКОПІЯ КРИСТАЛІВ $Cs_2ZnI_4:Mn$ і $Rb_2ZnI_4:Mn$

О. М. Бердичевський, В. В. Вістовський, І. П. Пашук, М. С. Підзираїло
Львівський національний університет імені Івана Франка, фізичний факультет
бул. Кирила і Мефодія 8, Львів, Україна

(Отримано 22 вересня 1999 р.; в остаточному вигляді — 28 грудня 2000 р.)

Проведено вимірювання спектрів фотолюмінесценції, збудження фотолюмінесценції та відбивання кристалів $A_2ZnI_4:Mn^{2+}$ ($A = Cs, Rb$) в температурному інтервалі 77–300 K. Зі спектрів відбивання визначено ширини заборонених зон та параметри екситонів. Спектр фотолюмінесценції в обох випадках складається із зеленої смуги з положеннями 18285 та 18309 cm^{-1} для обох кристалів відповідно. Проведено ідентифікацію спостережуваних смуг збудження фотолюмінесценції з відповідними електронними переходами в іоні Mn^{2+} . Визначено параметри Рака B, C і Dq для обох кристалів у тетраедричній координації йона домішки.

Ключові слова: кристали, екситони, спектри фотолюмінесценції, спектри збудження фотолюмінесценції, домішки

PACS number(s): 78.55.Fv, 61.72.-y, 81.10.Fq

I. ВСТУП

Кристали типу A_2BX_4 протягом останніх десятиріч привертали значну увагу дослідників. Причиною цього є їх зручність для вивчення широкого кола фізичних явищ, зокрема феро- та сегнетоелектричних властивостей, фазових переходів, проявів ефектів вібраційних взаємодій та ін.

Кристали класу A_2ZnI_4 ($A = Cs, Rb$) належать до структури типу $\beta\text{-K}_2\text{SO}_4$ ромбічної сингонії (просторова група $D_{2h}^{16}\text{-}P_{nma}$). Параметри елементарної котірки для кристала Cs_2ZnI_4 становлять $a = 8.29$, $b = 14.45$, $c = 10.84 \text{ \AA}$ при 293 K [1]. У цьому кристалі наявні три фазові переходи при 96, 108 і 120 K [2].

З оптичних досліджень кристала Cs_2ZnI_4 на сьогодні відомі праці з вивчення двозаломлення [3] і спектрів КРС [4]. Цікавою рисою спектрів КРС кристала Cs_2ZnI_4 є надзвичайна температурна чутливість їхньої низькочастотної ділянки (нижче від 90 cm^{-1}) [4].

Спектри поглинання й люмінесценції кристалів з домішками іонів перехідних металів, зокрема йонів Mn^{2+} , мають складний характер. Тому значний інтерес можуть становити дослідження структури енергетичних рівнів домішки, визначення параметрів кристалічного поля і вплив на спектри різних фізичних чинників (zmіна температури, тиску та ін.).

У цій праці наведено результати досліджень спектрів відбивання, фотолюмінесценції, збудження фотолюмінесценції та їхніх температурних залежностей (77–300 K), активованих іонами марганцю кристалів Rb_2ZnI_4 та Cs_2ZnI_4 .

II. МЕТОДИКА РОСТУ КРИСТАЛІВ ТА ОПТИКО-СПЕКТРАЛЬНИХ ВИМІРЮВАНЬ

Галоїдні сполуки із загальною формулою $A_mB_nX_l$, де A — іони лужних, B — лужноземельних металів, X — галоген, здебільшого мають йонний тип зв'язку,

тому закономірності їхньої будови визначаються загальними принципами будови йонних кристалів [5].

Кристали Cs_2ZnI_4 і Rb_2ZnI_4 вирощено з розплаву еквімолярних компонент CsI або RbI (марки “ОСЧ”) і ZnI_2 (марки “ХЧ”) методом Бріджмена–Стокбар’єра. Вихідну сировину ZnI_2 старанно очищали методом багатократної перекристалізації. Концентрацію активатора в розплаві змінювали в межах $2.5 \cdot 10^{-5} \div 2 \cdot 10^{-3}$ моль%. Розподіл активатора за висотою кристала змінювали приблизно на 15%. Зразки задовільної якості одержано при швидкості росту 8 mm/год.

Спектральні вимірювання проведено на установці, змонтованій на базі монохроматора МДР-6. Під час вимірювань зразки поміщали в азотний кріостат. Спектри люмінесценції та збудження люмінесценції були скориговані на спектральну чутливість установки.

III. РЕЗУЛЬТАТИ ВИМІРЮВАНЬ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

A. Спектри відбивання

Спектри відбивання кристалів Cs_2ZnI_4 і Rb_2ZnI_4 при 77 K (рис. 1 криві 1, 2) характеризуються чітко вираженими екситонними піками, положення яких наведено в таблиці 1. При підвищенні температури до 293 K максимуми піків відбивання зміщуються в бік менших енергій ($\approx 0.056 \text{ eV}$). Використовуючи відомі співвідношення для енергії екситона, енергії зв'язку екситона та його радіуса [6]:

$$E_n = E_g - \frac{F}{n^2}, \quad F = \left(\frac{\mu}{m} \right) \frac{R}{\varepsilon^2}, \quad r_n = a_0 \left(\frac{m}{\mu} \right) \varepsilon n^2,$$

де E_g — ширина забороненої зони, E_n — положення n -го екситонного піка, μ — приведена маса екситона, ε — діелектрична постійна, m — маса електрона, R — стала Рідберга, $a_0 = 0.53 \text{ \AA}$ — борівський радіус,

ми визначили параметри E_g , F і r_1 для обох кристалів (таблиця 1). Радіуси екситонів оцінили, ґрунтуючись на припущення, що ефективні маси електрона й дірки однакові ($\mu = 0.5m$). Для збуджених станів радіуси екситонів виходять за межі постійної ґратки.

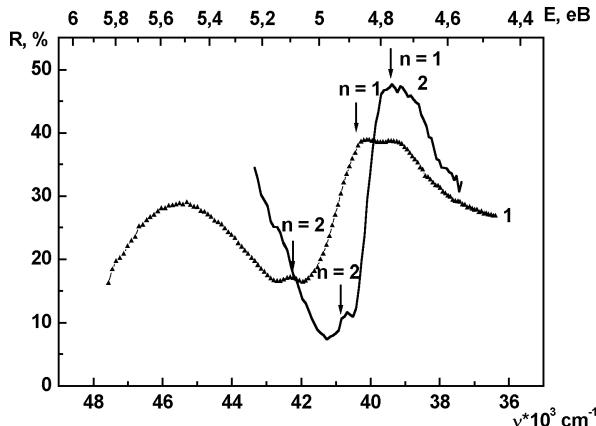

Рис. 1. Спектри відбивання кристалів Cs_2ZnI_4 (1) і Rb_2ZnI_4 (2) при 77 K

Параметр	$\text{Cs}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$	$\text{Rb}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$
E_1 , еВ	4.890	4.943
E_2 , еВ	5.258	5.094
E_g , еВ	5.380	5.144
F , еВ	0.490	0.201
r_1 , Å	3.94	3.20

Таблиця 1. Параметри екситонів та ширини заборонених зон кристалів Cs_2ZnI_4 і Rb_2ZnI_4 .

В. Спектри фотолюмінесценції

При збудженні кристалів $\text{Cs}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}^{2+}$ і $\text{Rb}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}^{2+}$ при 77 K в ділянці смуг поглинання Mn^{2+} — центрів виникає єдина ғаусівська смуга люмінесценції з максимумом 18285 cm^{-1} (півширина $\Delta H = 967 \text{ cm}^{-1}$) для кристала $\text{Cs}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}^{2+}$ та смуга з максимумом 18309 cm^{-1} ($\Delta H = 919 \text{ cm}^{-1}$) для кристала $\text{Rb}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}^{2+}$ (рис. 2а, б, криві 1). Величина стоксівського зміщення смуг люмінесценції в обох кристалах є значною і складає 1550 і 1300 cm^{-1} відповідно. При зростанні температури до 293 K положення максимуму зміщується в бік менших енергій ($\approx 403 \text{ cm}^{-1}$), а півширина зростає пропорційно до \sqrt{T} . У межах досліджуваних концентрацій іонів Mn^{2+} положення максимумів смуг і їхньої півширини залишались незмінними. У праці [7] в кристалах $\text{Cs}_2\text{CdI}_4:\text{Mn}^{2+}$, які є однакової кристалічної структури з досліджуваними кристалами, виявлено дві смуги люмінесценції 18471 та 13865 cm^{-1} . Остання, можливо, пов'язана з іншим розміщенням іона Mn^{2+} , оскільки інші дослідження проводили з висококонцентрованими зразками (≈ 0.1 моль%).

Автори [8] установили, що зі зростанням концентрації Mn^{2+} в кристалах $\text{CsI}:\text{Mn}^{2+}$ (0.1–20 моль%)

виникають різні типи марганцевих центрів і спектр випромінювання в цілому зміщується в бік більших енергій. Наявність одинарних, подвійних і потрійних центрів Mn^{2+} з нееквівалентним розміщенням виявили автори [9], вивчаючи люмінесценцію кристалів K_2MF_4 ($M = \text{Mg}, \text{Zn}$). Близьке положення смуг люмінесценції в досліджуваних кристалах та кристалі $\text{ZnI}_2:\text{Mn}^{2+}$ [10] указує на те, що іон Mn^{2+} заміщає іон Zn^{2+} в кристалічній ґратці первоскітів.

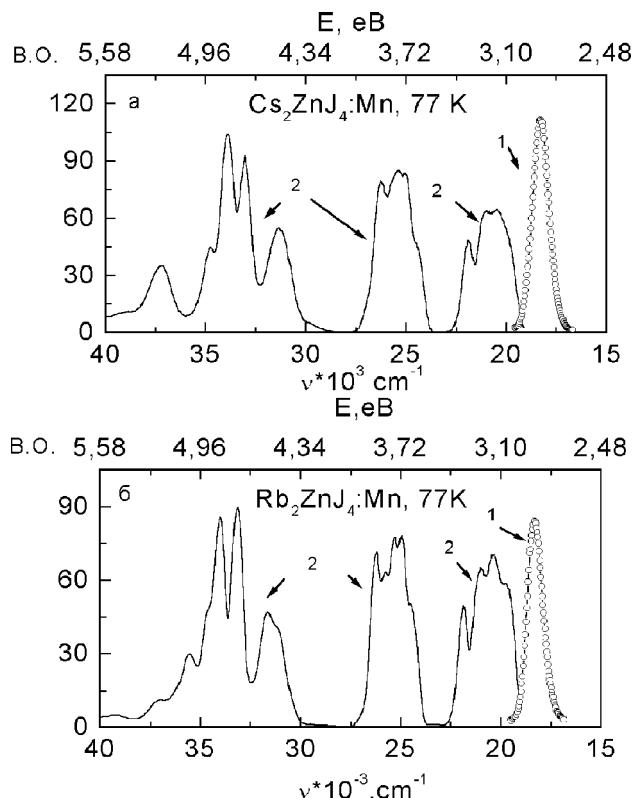

Рис. 2. Спектри фотолюмінесценції (криві 1, лінія з точками) та спектри збудження фотолюмінесценції (криві 2, сукільна лінія) кристалів $\text{Cs}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$ і $\text{Rb}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$ при 77 K.

С. Спектри збудження люмінесценції

Спектри збудження фотолюмінесценції кристалів $\text{Cs}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$ та $\text{Rb}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$ складаються із широких смуг у ділянці ≈ 20900 і 25700 cm^{-1} та групи смуг у ділянці $\nu > 29000 \text{ cm}^{-1}$ (рис. 2а, б, криві 2).

Широкі смуги збудження фотолюмінесценції 20900 і 25700 cm^{-1} мають чітко виражену структуру в обох кристалах. Смуги збудження із частотами $\nu > 28213 \text{ cm}^{-1}$ характеризуються ғаусівським контуром. Тому ми розкладали широкі смуги в ділянці 20900 і 25700 cm^{-1} на компоненти ғаусівської форми (рис. 3а, б, таблиця 2). Смуги в ділянці 20900 cm^{-1} для двох кристалів складаються із чотирьох компонент близької інтенсивності. Півширини компонент дещо відрізняються, але є близькими для двох кристалів (таблиця 2). Положення смуг збудження люмінесценції

в наших кристалах близьке до положення смуг поглинання кристала $[(\text{CH}_3)_4\text{N}]_2\text{MnBr}_4$ [11], іон Mn^{2+}

у якому знаходиться в тетраедричному оточенні.

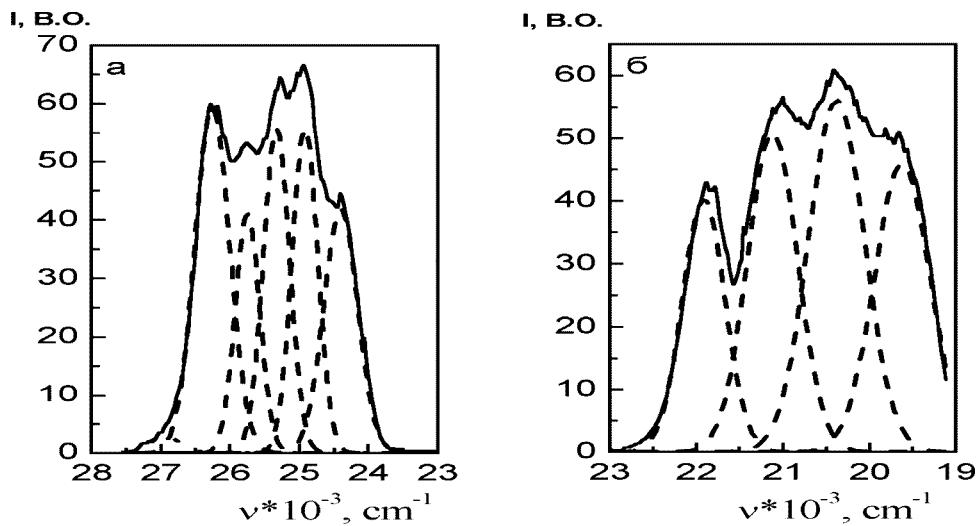

Рис. 3. Розклад на гаусівські компоненти смуг збудження 25700 см^{-1} (а) і 20900 см^{-1} (б) для кристала $\text{Rb}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$, 77 K.

Cs ₂ ZnI ₄ :Mn			Rb ₂ ZnI ₄ :Mn		
Експеримент	Перехід	Розрахунок	Експеримент	Перехід	Розрахунок
Положення	Півшірина	${}^6A_1({}^6S)$ на	Положення	Півшірина	${}^6A_1({}^6S)$ на
19834	317	${}^4T_1({}^4G)$	19485	19608	${}^4T_1({}^4G)$
20488	324	${}^4T_2({}^4G)$	20694	20375	${}^4T_2({}^4G)$
21133	278	${}^4E({}^4G)$	21133	21109	${}^4E({}^4G)$
21907	274	${}^4A_1({}^4G)$	21908	21907	${}^4A_1({}^4G)$
24400	274	${}^4T_1^2({}^4D)$	24780	24392	${}^4T_1^2({}^4D)$
24916	201	${}^4T_2^2({}^4D)$		24908	${}^4T_2^2({}^4D)$
25311	229	${}^4E({}^4D)$	25311	25319	${}^4E({}^4D)$
25722	246	${}^4T_1^1({}^4P)$	26119	25739	${}^4T_1^1({}^4P)$
26295	269	${}^4T_1^2({}^4F)$		26247	${}^4T_1^2({}^4F)$
26908	228			26940	219
30988	363	${}^2T_2({}^2I)$	29046	31054	${}^2T_2({}^2I)$
31578	363	${}^2T_1({}^2I)$	30009	31280	${}^2T_1({}^2I)$
33030	314	${}^4A_2({}^4F)$	34560	33151	${}^4A_2({}^4F)$
33877	366	${}^4T_1({}^4F)$	34736	34006	${}^4T_1({}^4F)$
34700	403	${}^4T_2({}^4F)$	35486	34611	${}^4T_2({}^4F)$
37216	564			35486	427
				36821	731
$B, \text{ см}^{-1}$			638		
$C, \text{ см}^{-1}$			639		
$Dq, \text{ см}^{-1}$			2801		
			2798		
			325		
			351		

Таблиця 2. Ідентифікація електронних переходів та положення рівнів енергії (в см^{-1}) у кристалах $\text{Cs}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}^{2+}$ і $\text{Rb}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}^{2+}$.

Велика кількість смуг збудження люмінесценції в досліджуваних кристалах дозволяє провести їх ідентифікацію з відповідними електронними переходами в йоні Mn^{2+} . Оскільки іон Mn^{2+} оточений чотирма йонами I^- і знаходиться в тетраедричному оточенні, то ми розрахували зміну енергії електронних рівнів залежно від величини кристалічного поля (рис. 4) і знайшли параметри Рака B і C при умові, що по-правка Тріса $\alpha = 76 \text{ см}^{-1}$, як і у вільному йоні Mn^{2+} (таблиця 2).

Ідентифікацію смуг збудження люмінесценції з відповідними електронними переходами проведено за допомогою діяграм Танабе–Суґано (рис. 4) при умові мінімального відхилення між теоретичними та експериментальними положеннями рівнів. Найліпше узгодження експериментальних результатів і даних розрахунку спостерігаємо для величин кристалічного поля $Dq = 325 \text{ см}^{-1}$ для кристала $\text{Cs}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$ і $Dq = 351 \text{ см}^{-1}$ для $\text{Rb}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$. Найбільша розбіжність між експериментальними значеннями частот рівнів і теоретично розрахованими є лише для переходів на найбільш віддалені терми 2I та 4F . В останньому випадку різниця частот досягає 1500 см^{-1} для переходів $^6A_1 \rightarrow ^4A_2(^4F)$ і зменшується (859 см^{-1} і 781 см^{-1}) для переходів $^6A_1 \rightarrow ^4T_1(^4F)$ та $^6A_1 \rightarrow ^4T_2(^4F)$ відповідно. Наши результати розрахунків тепер непогано збігаються з експериментом, як і в інших авторів [11,14,15]. Величини Dq для наших кристалів виявились досить близькими до величини Dq кристала $[(\text{CH}_3)_4\text{N}]_2\text{MnBr}_4$ [11] і є значно меншими, ніж для кристалів $\text{CsI}:\text{Mn}$ ($Dq = 570 \text{ см}^{-1}$ [8]) і $\text{CdCl}_2:\text{Mn}$ ($Dq = 660 \text{ см}^{-1}$ [12]).

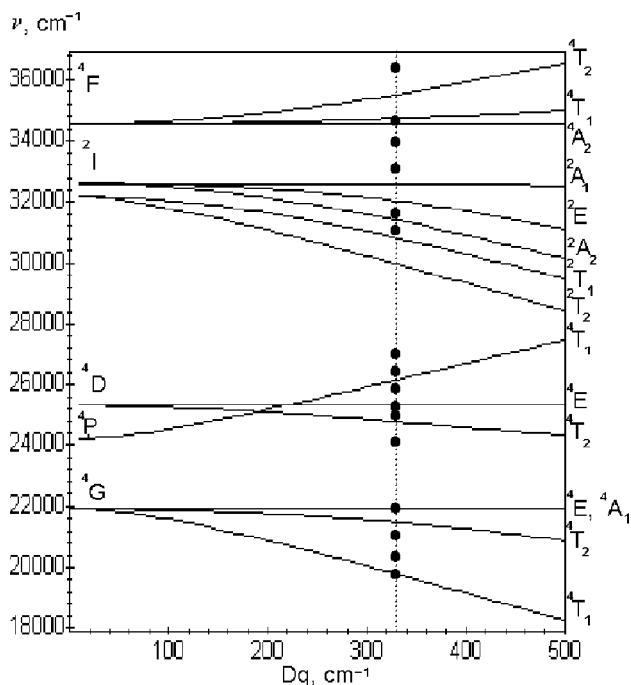

Рис. 4. Залежність енергій рівнів йона Mn^{2+} від сили кристалічного поля Dq та експериментальні положення смуг збудження фотолюмінесценції кристала $Cs_2ZnI_4:Mn$ при 77 К (точки).

Основним термом йона Mn^{2+} (конфігурація d^5) є терм 6S . В оптичних спектрах кристалів, що містять йони Mn^{2+} , низькоенергетичні смуги поглинання зумовлені переходами з основного рівня ${}^6A_1({}^6S)$ на квартетний терм 4G (рівні 4T_1 , 4T_2 , 4E_1 і 4A_1). Діяграми Тарабе–Сугано побудовано при умові, що рівні 4A_1 , 4E_1 є виродженими (рис. 4). Однак експеримент показує, що ці рівні розщеплені ($\Delta\nu = 774$ і 798 cm^{-1} для кристалів $Cs_2ZnI_4:Mn$ і $Rb_2ZnI_4:Mn$ відповідно), а величина розщеплення є значно більшою, ніж для кристалів MnF_2 ($\Delta\nu = 310\text{ cm}^{-1}$) і $CaF_2:Mn$ ($\Delta\nu = 400\text{ cm}^{-1}$) [13]. Там же вказано, що причиною розщеплення рівнів 4A_1 і 4E_1 є наявність деякого внеску ступеня ковалентності кристала β . Оскільки кристали Cs_2ZnI_4 і Rb_2ZnI_4 характеризуються деяким степенем ковалентності [14], то ми скористалися співвідношеннями [13] для побудови видозміненої діяграми Сугано. Наші експериментальні значення рівнів енергії терма 4G добре збігаються з розрахованими для обох кристалів, якщо вважати, що внесок ступеня ковалентності становить $\beta = 11\%$ (рис. 5, таблиця 2).

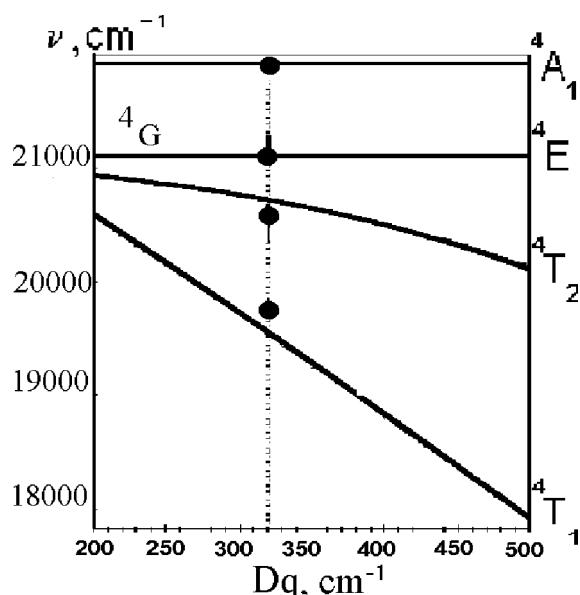

Рис. 5. Залежність енергій рівнів йона Mn^{2+} від сили кристалічного поля Dq та експериментальні положення смуг збудження фотолюмінесценції (точки) кристала $Cs_2ZnI_4:Mn$ з урахуванням його ступеня ковалентності $\beta = 11\%$.

Розрахунок діяграми Танабе–Сугано показує, що 4D терми розщеплюються на дві компоненти 4E і 4T_2 , а терм 4P взагалі не розщеплений. Водночас наші експериментальні дослідження смуги збудження люмінесценції 25700 cm^{-1} вказують на наявність шести компонент (остання шоста ледь помітна). Із зіставлення розрахованих значень частот термів 4D і 4P з експериментальними даними випливає, що терм 4P розщеплюється на два рівні, а терм 4D — на три. П'ять компонент спостерігали автори [14] при дослідженні кристала $\text{Zn}_2\text{SiO}_4:\text{Mn}^{2+}$. Вони вважають, що

рівень $^4T_2(^4D)$ розщеплений на три компоненти, а рівень 4E — на дві компоненти. Проте нам здається, що на величину розщеплення рівнів впливають два чинники: спін-орбітальна взаємодія та наявність деякого ступеня ковалентності кристала.

В обох кристалах простежуються високоенергетичні смуги збудження з $\nu > 35000 \text{ см}^{-1}$, які розміщені поблизу першого экситонного піка відбивання. Тому, найімовірніше, їх слід приписати поглинанню біля активаторного экситона, як це має місце в лужно-галоїдних кристалах, активованих ртутеподібними домішками. Екситонну природу цих смуг підтверджує факт різкого загасання їхньої інтенсивності при підвищенні температури.

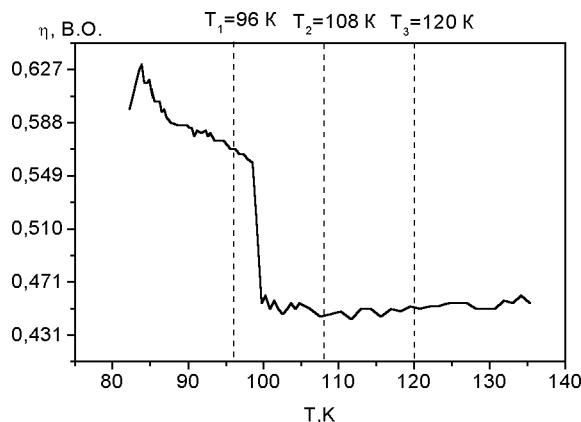

Рис. 6. Температурна залежність інтенсивності смуги збудження фотолюмінесценції 25722 см^{-1} кристала $\text{Cs}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}^{2+}$. Вертикальні лінії відповідають температурам фазових переходів.

При підвищенні температури (77–300 К) кристалів $\text{Cs}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$ і $\text{Rb}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$ відбувається деяке зменшення відносного квантового виходу фотолюмінесценції при збудженні в будь-якій зі смуг поглинання ($^6S \rightarrow (^4G, ^4P, ^4D, ^4F)$). Особливо різкий спад виходу фотолюмінесценції спостерігаємо для кристала $\text{Cs}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$ в ділянці низькотемпературного фазового переходу при 96 К (перехід із триклінної феро-еластичної фази в моноклінну, рис. 6). Останнє пов’язане зі зміною ймовірності випромінювального переходу при зміні симетрії центра люмінесценції.

IV. ВИСНОВКИ

1. На основі спектрів відбивання кристалів Cs_2ZnI_4 і Rb_2ZnI_4 визначено параметри экситонів і ширини їхніх заборонених зон.

2. Проведена попередня ідентифікація смуг збудження люмінесценції кристалів $\text{Cs}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$ і $\text{Rb}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$ з відповідними електронними переходами всередині йона Mn^{2+} .

3. Розрахунок енергетичних рівнів 4P , 4D , 2I і 4F йона Mn^{2+} в тетраедричному полі в кристалах Cs_2ZnI_4 і Rb_2ZnI_4 не дає точного збігу положення смуг з експериментальними даними. Для рівнів терма 4G ситуація значно поліпшується, якщо вважати, що ступінь ковалентності кристалів $\text{Cs}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}^{2+}$ і $\text{Rb}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}^{2+}$ становить 11%.

4. Виявлено різке зменшення відносного квантового виходу фотолюмінесценції в ділянці низькотемпературного фазового переходу при 96 К в кристалі $\text{Cs}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$.

-
- [1] K. Gesi, J. Phys. Soc. Jpn **50**, 3535 (1981).
 - [2] J. J. Melero, J. Bartolome, R. Burriel, I. P. Alexandrova, S. Primak, Solid State Commun. **95**, 201 (1995).
 - [3] С. В. Мельникова, С. В. Примак, Фіз. тверд. тела **34**, 2137 (1992).
 - [4] O. P. Lamba, S. S. Sinka, Solid State Commun. **57**, 365 (1986).
 - [5] К. С. Александров, А. Т. Анистратов, Б. В. Безносиков, Н. В. Федосеева, *Фазовыe переходы в кристаллах галоидных соединений ABX₃* (Наука, Новосибирск, 1981).
 - [6] Р. Нокс, *Теория экситонов* (Мир, Москва, 1966).
 - [7] І. М. Болеста, Ю. М. Фургал, Укр. фіз. журн. **36**, 1654 (1991).
 - [8] A. Stevens, Phillips Res. Rep. **32**, 77 (1977).
 - [9] L. Dubicki, J. Fergusson, G. Osborne, I. Trabjerg, Colloq. Int. C.N.R.S., **255**, 217 (1977).
 - [10] М. С. Підзираїло, М. В. Куцик, О. Т. Антоняк, І. П. Пащук, О. М. Бердичевський, Вісн. Львів. ун-ту, сер. фіз. **31**, 75 (1998).
 - [11] T. Martin, T. Vala, C. J. Ballhausen, R. Dingle, S. L. Holt, J. Mol. Phys. **32**, 217 (1972).
 - [12] B. Ghosh R. Mukherjee, Phys. Status Solidi B **102**, K89 (1980).
 - [13] D. Curie, C. Barthou, B. Canny, J. Chem. Phys. **61**, 3048 (1974).
 - [14] D. T. Palumbo, J. J. Brown, J. Electrochem. Soc. **117**, 1184 (1970).
 - [15] H. J. Hoekstra, P. R. Boudewijn, H. Groenier, C. Haas. Physica B **121**, 62 (1983).

SPECTROSCOPY OF $\text{Cs}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$ AND $\text{Rb}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$ CRYSTALS

O. M. Berdychevsky, V. V. Vistovsky, I. P. Pashuk, M. S. Pidzirailo

*Ivan Franko National University of Lviv, Department of Physics,
8 Kyrylo i Mefodii Str., Lviv, UA-79005, Ukraine*

E-mail: Superlab@Franko.Lviv.UA

Reflection, emission and excitation spectra of the $A_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}^{2+}$ ($A = \text{Cs}, \text{Rb}$) crystals are reported. Measurements were carried out in the temperature range of 77–300 K. From the reflection spectra the band gaps and the exciton positions were defined. Emission spectra in both cases consist of the green single band at 18285 and 18309 cm^{-1} respectively for $\text{Cs}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$ and $\text{Rb}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$. A detailed analysis with the assignment of excitation bands to the electronic transitions in Mn^{2+} impurity is given. Calculations were carried out using Tanabe–Sugano and Curie formalism. The parameters B , C and Dq for the $\text{Cs}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$ and $\text{Rb}_2\text{ZnI}_4:\text{Mn}$ crystals in tetrahedral coordination of the impurity ion were also defined in the paper.